

PREJUDICIUL MORAL „PRIN RICOȘEU”

Author: Serghei VAHNOVAN*

Abstract: *The admission of this principle was for long a controversial aspect in the Romanian and French doctrine that didn't accept the recovery for this prejudice. It was accepted only the recovery from the prejudice suffered by the direct victim, because the acceptance of the recovery from the moral prejudice by back bounce was regarded as being against morals and against the principle that the prejudice must be fully recovered and only one time. Accordingly only the direct victim could get compensation for the suffered prejudice, the indirect victims being regarded as persons that are trying to abuse the legal system for getting undeserving benefits, as well as immoral because they use someone else's suffering.*

Keywords: *Prejudice, Moral, Back Bounce, Compensation.*

JEL Classification: *K13*

Prejudiciul moral „prin ricoșeu” este reprezentat de prejudiciul de afecțiune – sau *pretium affectionis* - care rezultă din sentimentele rănite prin pierderea unei persoane apropiate sau prin vederea suferințelor sale, ori a infirmității suferite”¹. Prejudiciul moral prin ricoșeu „poate de asemenea rezulta din pierderea unei ființe dragi, care poate fi, dacă e să credem tribunalele, un animal”².

Admiterea acestui prejudiciu a fost mult timp, un aspect controversat în doctrina și practica română și franceză, care nu au admis repararea acestui prejudiciu. Se admitea repararea prejudiciului suferit doar de victima directă, admiterea reparării prejudiciului prin ricoșeu fiind privită ca potrivnică moralei și principiului conform căruia prejudiciul trebuie reparat integral și doar o singură dată. În această ordine de idei, doar victima directă putea primi compensare pentru prejudiciul suferit, victimele indirecte fiind privite ca persoane ce încearcă să abuzeze de sistemul juridic pentru a primi foloase necuvenite și imorale, având ca și sursă suferința altcuiva.

Totuși, la începutul secolului 20, doctrina, iar ulterior și practica franceză, au afirmat existența unui prejudiciu prin ricoșeu, subliniind că acesta este un prejudiciu

* Assitent, “Babeș Bolyai” University of Cluj-Napoca, Faculty of Law, Romania.

¹ Patrice Jourdain, „*Les principes de la responsabilité civile*”, 1998, Ed. Dalloz, Paris, p. 136.

² Philippe Delebecque, Frédéric-Jerôme Pasier, „*Droit des obligations. Responsabilité civile. Contract.*”, 1998, ed. Litec, Paris, p. 233.

separat de cel provocat inițial victimei directe. S-a observat că acest prejudiciu se produce direct în persoana celor dragi, rânindu-le direct personalitatea afectivă, care fără fapta autorului ar fi rămas intactă. În acest sens, prejudiciul constă în durerea suferită de cei apropiați victimei directe.

Totuși, drumul spre deplina recunoaștere a prejudiciului moral prin ricoșeu a fost anevoios.

La început, doctrina franceză a admis existența acestui prejudiciu în cazul decesului victimei. Și astăzi sunt autori care susțin această teorie, definindu-se prejudiciul moral prin ricoșeu ca: „*Pretium affectationis* – prejudiciul afectiv, durerea cauzată de decesul unui apropiat sau drag”³. O asemenea definiție, exclude repararea prejudiciului în ipoteza supraviețuirii victimei, deoarece aceasta însăși se poate îndrepta împotriva autorului faptei, pentru prejudiciul cauzat. Această teză lasă fără reparare prejudiciul suferit de apropiații victimei, prejudiciu care este însă cert în multe cazuri, ca de exemplu atunci când victima directă ajunge într-o stare deplorabilă de sănătate.

Instanțele franceze au urmărit această teză, „un timp (Curtea de Casație – n.n.) a limitat repararea prejudiciului moral prin ricoșeu la cazul de moarte al victimei directe”⁴.

Cu timpul însă s-a observat că suferințele celor apropiați există și atunci când victima supraviețuiește, ba mai mult de atât, acestea chiar pot fi și mai mari. Drept exemplu, durerea părinților care își văd copilul în stare de comă, fără șanse de revenire, sau apropiații care suferă din cauză că victima va fi pe viață ațintită la pat, ori va suferi de un handicap grav. În această ordine de idei, Curtea de Casație franceză a admis „repararea în cazul supraviețuirii cu condiția ca infirmitatea să fi fost de o gravitate excepțională”⁵. De asemenea, s-a statuat de practică că „vederea suferințelor pe care le-a îndurat victima unui accident sau a statutului chinuit în care aceasta a ajuns, constituie în măsură egală un prejudiciu moral de afecțiune de care se pot prevala apropiații săi”⁶.

În sfârșit, doctrina și apoi practica franceză, admit gradual că existența prejudiciul moral prin ricoșeu nu poate fi limitată de alți factori, decât factorii probatorii. Se subliniază că prejudiciul moral prin ricoșeu fie se produce în persoana victimei indirecte, fie nu se produce, independent de constrângerile impuse de către jurisprudență. Admițându-se că prejudiciul se produce direct în personalitatea apropiaților, singura condiție ar fi proba existenței acestui prejudiciu. În prezent, în doctrina și practica franceză „nu mai există limite de ordin juridic pentru repararea acestui prejudiciu, care nu ține decât de proba sa de către victimă. În acest plan, apropiata familie beneficiază de o prezumție de fapt de leziune a sentimentelor afective”⁷. Prezumțiile fiind concluziile trase de judecător dintr-un fapt conex celui dedus spre judecată, este normal să se presupună că familia victimei avea sentimente afective față de victimă, și respectiv acestea au fost lezate. Fiind o simplă prezumție de fapt, acesta poate fi răsturnată prin orice mijloc de probă, probându-se inexistența sentimentelor de afecțiune, și respectiv a prejudiciului.

³ Touilet Valérie, „*Droit civil. Obligations. Responsabilité civile.*”, 1998, Centre de Publications Universitaires, p. 347.

⁴ Parice Jourdain, „*Les principes de la responsabilité civile*”, 1998, Ed. Dalloz, Paris, p. 137.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Civ. 1re, 29 nov. 1989, Bull. Civ. I., nr. 369, așa cum este citată în Touilet Valérie, „*Droit civil. Obligations. Responsabilité civile*”, 1998, Centre de Publications Universitaires, p. 347.

⁷ Parice Jourdain, „*Les principes de la responsabilité civile*”, 1998, Ed. Dalloz, Paris, p. 137.

Mergându-se pe ideea că unica condiție a reparării prejudiciului moral prin ricoșeu este proba sa, instanțele franceze „au admis indemnizarea durerii rezultate din pierderea unui animal adorat de stăpânii săi”⁸.

Dat fiind faptul, că este afectat un sentiment a persoanei, iar proba stărilor psihice este deosebit de anevoioasă, foarte mult timp cercul persoanelor care au dreptul la reparație a fost limitat. „La început tribunalele au impus condiții restrictive pentru a admite dreptul la reparație. Curtea de Casație (franceză – n.n.) a cerut într-o anumită perioadă, existența unei legături de rudenie sau alianță, cărora le-a asimilat cererile formulate de logodnici sau concubini”⁹.

S-a dedus prin aceasta că doar persoanele sus-menționate ar avea un sentiment de afecțiune suficient de puternic pentru a cere repararea daunelor.

O discuție aprinsă s-a conturat în jurul chestiunii dacă concubinii pot cere repararea prejudiciului moral prin ricoșeu, dat fiind faptul că concubinajul nu este o stare de drept, ci una de fapt. Într-o decizie de speță, Curtea de Casație franceză a statuat: „În viziunea art. 1382 Cod Civil (art. 998 Cod Civil Român – n.n.) ... autorul unei fapte cauzatoare de prejudiciu altuia, este ținut să-l repare, necerând, în caz de deces, existența unei legături de drept între defunct și persoana ce se pretinde prejudiciată. ... reținând că concubinajul a oferit garanții de stabilitate și nu a prezentat un caracter delictual ... faptul că concubinajul nu creează drepturi între concubini, nu poate profita terților”¹⁰.

Se observă că pentru repararea prejudiciului se cer a fi îndeplinite două condiții: stabilitate și lipsa caracterului ilegal. Prima condiție este susținută și astăzi de doctrină, care afirmă că „concubinajul trebuie să fi fost suficient de stabil”¹¹. Odată cu dezincriminarea adulterului de către legislația franceză în 1975, s-a susținut că cea de-a doua condiție a dispărut, deoarece nu mai există concubinaj delictual. Totuși, în opinia noastră această condiție ar trebui menținută pentru sancționarea concubinajului incestuos.

Curtea de Casație franceză, Secția penală, a statuat că „o despăgubire poate fi acordată chiar dacă concubinii nu au coabitat și la fel dacă concubinajul a fost adulterin”¹².

Un alt autor, recomandă limitarea cercului de persoane care au dreptul la despăgubire la „consort, reprezentantul legal, copiii, concubinul sau moștenitorii acestuia”¹³. Această opinie ne pare destul de bizară, deoarece moștenitor poate fi o persoană care nu a avut nici un fel de sentimente față de defunct (o rudă îndepărtată sau chiar statul). De asemenea este bizară includerea în această listă a reprezentantului legal, care are funcții impuse de lege, și este foarte probabil să nu fi avut nici o legătură de ordin afectiv nu cel pe care îl reprezintă.

În final, Curtea de Casație franceză a subliniat într-o decizie de speță caracterul exemplificativ a acestei circumscrieri, când a statuat că „pentru a admite cererea de

⁸ Civ. 1re, 16 jan. 1962, Bull. Civ. I, nr. 33 așa cum este citată în Touilet Valérie, „*Droit civil. Obligations. Responsabilité civile*”, 1998, Centre de Publications Universitaires, p. 347.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Cass. Ch. Mixté, 27 feb. 1970, așa cum este citată în Philippe Delebecque, Frédéric-Jerôme Pasier, „*Droit des obligations. Responsabilité civile. Contract*”, 1998, ed. Litec, Paris, p. 234.

¹¹ Gérard Légier, „*Droit civil. Les obligations*”, 2001, ed. Dalloz, Paris, p. 139.

¹² *Ibidem*.

¹³ Touilet Valérie, „*Droit civil. Obligations. Responsabilité civile*”, 1998, Centre de Publications Universitaires, p. 347.

reparare a prejudiciului moral al unchilor și mătușilor unei victime a unui accident de circulație, (curtea-n.n.) enunță că nu s-a făcut dovada legăturilor afective cu victima”¹⁴.

În prezent, condiția legăturilor de rudenie, alianță sau concubinaj a fost abandonată, problema căzând în totalitate pe tărâm probator. Desigur, cu cât sunt mai aproape legăturile de rudenie sau alianță, o asemenea probă ar fi mai ușoară, dar acest fapt nu exclude posibilitatea probei prejudiciului moral de afecțiune de către un prieten, sau partener de același sex.

Practica română interbelică, a acordat compensări pentru prejudiciul moral prin ricoșeu, statuând că „... tatăl și soțul, atinși nu numai prin pierderea materială a unei fiice și soției, dar și de prejudiciul moral sub raportul afecțiunii, sunt în drept a exercita acțiunea în daune”¹⁵, de exemplu, în cazul mamei unei minore seduse¹⁶. În speță, instanța a considerat că victima indirectă ar trebui „să se găsească cu victima în raporturi strânse, ce fac ca daunele să aibă răsfrângeri și asupra acestei persoane; astfel un părinte poate să aibă acțiune seducția fiicei sale, fiindcă faptul seducției are răsfrângeri asupra onorabilității familiei sale”¹⁷.

Practica judiciară postrevoluționară, a admis repararea prejudiciului moral prin ricoșeu cauzat părinților prin moartea victimei. „În speță, părinții copilului accidentat mortal de un vehicul circulând neregulamentar pe drumurile publice au solicitat, pe lângă despăgubirile civile și daune morale, această din urmă cerere fiind însă respinsă (de către instanța de fond – n.n.) pe considerentul că daunele morale se cuvin numai persoanelor vătămate direct prin infracțiune, nu și părinților ca urmași, după decesul copilului... (în apel s-a dispus că – n.n.- printre prejudiciile nepatrimoniale se înscrie cel afectiv, constând în suferințele psihice cauzate în urma lezării sentimentelor de afecțiune, cum este suferința de netăgăduit, produsă unui părinte prin moartea fiului său”¹⁸.

De notat, că instanța de fond face confuzie între acțiunea în reparație a victimelor indirecte și acțiunea succesorală a moștenitorilor. Într-adevăr, de multe ori victimele indirecte cumulează aceste două calități. Trebuie subliniat că, acțiunea în repararea prejudiciului moral care a aparținut victimei directe, nu este transmisibilă pe cale succesorală, dat fiind caracterul strict personal al dreptului vătămat, succesorii putând eventual doar continua o acțiune începută de defunct. Victimele indirecte cer însă repararea unui prejudiciu propriu, produs direct asupra personalității lor afective.

Practica română nu s-a pronunțat încă cu privire la repararea prejudiciului atunci când victima directă ar supraviețui faptului cauzator de prejudiciu.

La fel ca și în trecutul practicii franceze, pentru a descuraja acțiunile abuzive de daune, jurisprudența română a încercat să limiteze cercul persoanelor care ar putea beneficia de compensarea prejudiciului moral prin ricoșeu. Într-o decizie de speță, s-a limitat cercul celor îndreptățiți la persoanele care au dreptul la pensie de urmaș din partea

¹⁴ Cass. Civ. 2me, 16.avr. 1996, așa cum este citată în Philippe Delebecque, Frédéric-Jerôme Pasier, „*Droit des obligations. Responsabilité civile. Contract*”, 1998, ed. Litec, Paris, p. 234.

¹⁵ Trib. Ilfov, dec. 601 din 02.12.1889, așa cum este citată în C. Hamangiu, N.Georgean, „*Codul Civil adnotat*”, art. 998, nr. 50.

¹⁶ Trib. Dâmbovița, S II, dec. fn. 26 noiembrie 1929, în Revista „Curierul Judiciar” nr. 25 din 29 iunie 1930, p. 391.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Trib. Covasna, dec. Penală 55/A în 13.05.1996, în Revista „Dreptul”, nr. 12/1996, p. 110.

asigurărilor sociale¹⁹. Curtea Supremă de Justiție a limitat cercul victimelor indirecte la „persoanele prevăzute la art. 86 alin. 1 Cod Familiei, în ordinea prevăzută, și nu față de toate persoanele, ci alternativ, în funcție de situația concretă”²⁰.

Ultima teză din decizia C.S.J., „în funcție de situația concretă”, constituie o primă breșă în criteriul formal de determinare a cercului victimelor indirecte, constituind o recunoaștere indirectă a faptului că determinarea acestora ar trebui să facă prin probațiune, și nu prin aplicarea unor criterii rigide, formaliste.

De menționat că Rezoluția Comitetului de Miniștri al Consiliului Europei nr. 75, adoptată la 14 martie 1975 este destul de restrictivă în materie. Ea prevede că au dreptul la reparație:

a) *în caz de supraviețuire a victimei directe*: „tatăl, mama și soțul victimei ... decât în prezența unor suferințe de un caracter excepțional; alte persoane nu pot pretinde o asemenea reparație”.

b) *în caz de deces*: „părinții, soțul, logodnicul și copiii victimei... cu condiția ca aceste persoane să fi avut legături de afecțiune strânse cu victima.”

Caracterul restrictiv impus de către rezoluția sus-menționată, poate fi explicat prin stadiul la care se găsea doctrina și jurisprudența la acea dată, precum și din grija arătată companiilor de asigurări.

Proiectul Codului Civil este de asemenea restrictiv în această materie. Art.1132 alin. 2 din proiect prevede: „Instanța judecătorească va putea, de asemenea, să acorde despăgubiri ascendenților, descendenților, fraților, surorilor și soțului, pentru durerea încercată prin moartea victimei”.

Considerăm că problema existenței prejudiciului moral prin ricoșeu ar trebui lăsată în întregime pe tărâm probator, fiind o stare de fapt. De asemenea, limitarea prejudiciului afectiv doar la moartea victimei, pare a fi prea restrictivă.

Judecătorul ar trebui să decidă în fiecare caz în parte, reieșind din datele cauzei, cu privire la existența acestui prejudiciu. Dat fiind însă faptul că „luminile magistratului” sunt de multe ori întunecate de incompetență și interese străine actului justiției, s-ar putea accepta o asemenea limitare din considerente de ordin practic.

¹⁹ Curtea de Apel Bacău, decizia nr. 146/R din 20.03.1997, în A. Ungureanu, „*Jurisprudența Curții de Apel Bacău pe anul 1997*”, Ed. Lumina Lex, 1998, p. 330-331.

²⁰ C.S.J., secția penală, decizia nr. 2073/1992 în V. Bogdănescu, „*Probleme de drept în deciziile C.S.J (1990-1992). Civil, Penal, Comercial, Administrativ*”, Ed. Orizonturi, București, 1993, p. 433-436.